

נספח: מאמרים

**לשאלון עברית: הבנה, הבעה ולשון
על פי תכנית הרפורמה ללמידה משמעותית
11281, "חצב ברק", אוגוסט 2016**

לפניך שני מאמרים.

קרא אותם, וענה על השאלות בשאלון המחברת המצורף.

מאמר 1

"כל מה שהייתי צריך לדעת, למדתי בטיול השנתי"

תמורות בתפקידו של הטיול השנתי

מאת יעקב שהרבני⁽¹⁾, חן פורטוגלי-שובל⁽²⁾ ואורית אנגלברג-ברעם⁽³⁾

החינוך בראשיתו התחיל מחוץ לכיתה. בחברות פרימיטיביות ובעידן הטרור-מודרני השתתפו הילדים במצבי חיים ממשיים ואגב כך התחנכו ולמדו. הם לא למדו לדוג מבריסטולים שתלויים על קירות הכיתה, אלא מהתנסות בעולם האמיתי. הלמידה הזאת המכונה "למידה טבעית", מבוססת על התנסויות חושיות-תנועתיות בעולם המציאות. אולם עם התפתחות הציביליזציה נותק הקשר ההגיוני בין עולם המציאות ובין תהליך הלמידה וההתחנכות. כך קרה שבמאות השנים האחרונות שינון של ידע עיוני בכיתות סגורות נחשב לדרך הטובה והראויה ביותר לרכוש השכלה.

זרמים רעיוניים אחדים, ובהם גם החינוך העברי בראשיתו, ביקשו לחדש את הקשר בין הלמידה ובין העולם שבחוץ. בסוף המאה התשע-עשרה גילו מחנכים יהודים בתפוצות ובארץ-ישראל ש"הלמידה הטבעית" עונה על צורכיהם. בתקופה זו שימשה היציאה מן הכיתה – הטיול – כדי להמחיש את מה שנלמד בכיתה, אך גם לפעילות גופנית, למנוחה ולהפוגה משגרת הלימודים ולריפוי הנפש.

במרוצת השנים, בייחוד בשנות המנדט הבריטי בארץ-ישראל, הלכה ונוצקה אל הטיולים מטרה לאומית: הקנייה של אהבת הארץ. הטיולים השתלבו בתהליך של עיצוב הזהות היהודית-לאומית החדשה. חלוצי החינוך הלאומי חשו שהם מחדשים את היישוב בארץ-ישראל לאחר אלפיים שנות גלות, והאמינו כי הליכה בשבילים, תצפית על הנוף ומפגש עם שרידי העבר מעמיקים את הזיקה של המטיילים לארצם. ידועים במיוחד טיולי הגימנסיה "הרצליה" לקברות המכבים, טיולי חניכי תנועות הנוער ולוחמי הפלמ"ח למצדה ולאחר מכן "העליות לרגל" לתל-חי. בעקבות זאת החלה לדעוך ה"למידה הטבעית" בטיולים של בית הספר. הטיולים נהיו למסעות "מגויסים", והם השתלבו בהבניית הזהות הלאומית של התקופה: שלילת הגלות וטיפוח דמותו של "היהודי החדש".

עודד אבישר, שחקר את תולדות הטיול השנתי ואת התמורות שחלו בו, ציין כי מקום המדינה ועד שנות החמישים של המאה העשרים שיקפו טיולי בית הספר ביתר שאת את סדר היום הלאומי: מלבד העמקת הזיקה לארץ הודגשה בהם המחויבות לביטחון המדינה והם היו גם אמצעי לאימון גופני. למעשה, היו הטיולים מעין הכנה לשירות הצבאי. התלמידים טיילו באתרים שהתרחשו בהם מאורעות היסטוריים הקשורים לעצמאות העם בארצו או לגבורה יהודית וכן באתרי זיכרון לחללים שנפלו בהגנה על יישובים יהודיים, כגון נבי יושע, יד מרדכי ודגניה. היעדים המבוקשים ביותר היו מצדה ותל חי.

* מעובד על פי שהרבני, י', פורטוגלי-שובל, ח' ואנגלברג-ברעם, א' (תשע"ה, 2015). "כל מה שהייתי צריך לדעת, למדתי

בטיול השנתי" תמורות בתפקידו של הטיול השנתי. **הטיול ככלי חינוכי-ערכי**, גיליון 4, עמ' 7-16.

(1) יעקב שהרבני הוא סמנכ"ל החברה להגנת הטבע ומנהל אגף החינוך בה.

(2) חן פורטוגלי-שובל היא מנהלת תחום פיתוח תכנים וחינוך סביבתי בחברה להגנת הטבע.

(3) אורית אנגלברג-ברעם היא מנהלת מחלקת ההכשרה בחברה להגנת הטבע.

25 לפי אבישר: "מלחמת ששת הימים שינתה לא רק את מפת הגבולות של הארץ, אלא גם את מפת הטיוולים ואתרי העלייה לרגל. הניצחון ההיסטורי הביא לפתיחת סיני ואזורי יהודה, שומרון ועזה לציבור הישראלי הרחב. ישראלים רבים החלו לבקר באתרים החדשים באזורים אלה, והביקור באתרים אלה סימל בעיניהם את השיבה אל ארץ האבות". ירושלים המאוחדת נהייתה יעד מבוקש לטיולים של בתי הספר.

30 בשנות השישים החלה להתעורר בעולם מודעות למצב הסביבה והטבע, ובדיונים בין-לאומיים שהתקיימו בחסות האו"ם בשנות השבעים נוסחו בפעם הראשונה הגדרות לחינוך סביבתי. בהגדרות הודגשו המטרות האלה: רכישת ידע בנושאי סביבה, פיתוח מודעות, רכישת מימונויות ללמידה פעילה, נכונות לפעול, לימוד התנהגות המשמרת את הסביבה ופעולה ממשית. בישראל, לאחר מלחמת יום הכיפורים החלה להתפתח מגמה בטיולים השנתיים: לערכים הלאומיים, שהיו עד אז מוקד הטיול השנתי נוספו תכנים הנוגעים לאיכות הסביבה ולאקולוגיה.

35 בתקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים, המטרות העיקריות של הטיול השנתי כבר לא היו חישול התלמיד והכשרתו לקראת השירות הצבאי, אלא חינוך לידיעת הארץ ולהכרתה. מערכת החינוך הדגישה בעיקר את הצדדים הלאומיים, ההיסטוריים וההתיישבותיים של הנוף. החברה להגנת הטבע הקימה בתי ספר שדה, והטיולים נערכו באזור מצומצם יחסית. התלמידים כבר לא צעדו בטור ארוך ואין-סופי אלא טיילו בקבוצות קטנות. כך הם למדו להכיר את כל מאפייני הסביבה של האזור: גאולוגיה, אקלים, חי וצומח, שרידי התיישבות והתיישבות מחודשת ויחסי הגומלין ביניהם.

40 מגמה נוספת שהחלה אז והלכה וגברה בסוף המאה העשרים הייתה שלטיול השנתי יש תפקיד בסיפוק צורכיהם החברתיים של התלמידים (הנאה, גיבוש, ריגושים וכדומה). בסוף המאה העשרים נשמעו מצד אחד קולות שקראו לטיול חווייתי יותר ואידאולוגי פחות, העונה על ציפיות התלמידים של הדור הנוכחי, ומצד אחר היו קולות שקראו לחינוך סביבתי בטיול השנתי בעקבות התפתחות המודעות לסביבה.

45 באותן השנים פיתחנו בחברה להגנת הטבע מודל פעולה שנועד לשלב את התכנים הסביבתיים עם השאיפה ללמידה משמעותית, בהתאם למאפייני הדור הנוכחי, "דור ה-Y"⁽⁴⁾. המודל שפיתחנו נקרא "המסע החינוכי" – טיול רב-יומי בדגש חברתי-סביבתי שנועד לחזק את תחושת השייכות לארץ והגאווה הישראלית.

50 אנו סבורים שבאמצעות "המסע החינוכי" יחזרו הטיול והיציאה לשטח להיות מרכיבים חשובים בתהליך החינוך של התלמיד בישראל. עוד אנו טוענים כי לא נס לחו של הטיול השנתי, להפך – לדעתנו, במאה ה-21 הוא יהיה חשוב יותר מאי-פעם. "המסע החינוכי" חושף את בני "דור ה-Y" לחוויה משמעותית, שנהייתה נדירה: תקשורת בין-אישית וקבוצתית אמתית וממשית, שאינה מתרחשת דרך מְסָכִים.

(4) "דור ה-Y" – כינוי לדור שנולד בעולם המערבי בשנות השמונים ובשנות התשעים. דור זה גדל לתוך ההאצה בהתפתחות הטכנולוגית בתחום המחשבים, האינטרנט והסלולר.

ב"מסע החינוכי" התלמידים נפגשים עם הטבע, חווים אינטראקטייה חברתית־קבוצתית והתמודדות עם אתגרים פיזיים ומפתחים חשיבה ביקורתית, אחריות ועזרה הדדית. "מסע החינוכי" מעניק להם ערכים של למידה, חינוך, חברה ותרבות חשובים ומהנים. אולי בעוד כמה שנים יכתוב אחד מן התלמידים טקסט מכוון, שיהיה לרב־מכר בין־לאומי, ובו יטען: "כל מה שהייתי צריך לדעת, למדתי בטיול השנתי".

60

מאמר 2

המסע הלא־מפרך

מאת **עוז אלמוג**⁽⁵⁾ ו**תמר אלמוג**⁽⁶⁾

השינוי בתרבות הפנאי בישראל השפיע על מסורת ציונית ותיקה וחויית יסוד, שעיצבו את תודעתם של הדורות שקדמו ל"דור ה-Y": הטיוול "לידיעת הארץ" שהיה בעבר ביטוי אידאולוגי לאהבת המולדת נהפך בשנים האחרונות להפקה תיירותית־בידורית, ובה פיקניקים, משחקים, ארוחות גורמָה ופינוקים אחרים.

5 כמו כן בעבר היו הטיוולים בעיקר טיולים רגליים, אך בראשית המילניום הוכשרו בטבע מאות קילומטרים של מסלולים לג'יפים, לטרקטורונים ולאופניים. וכך הרחק מאספלט הכבישים אפשר בקלות לבלות בבוסתני פרי, בפינות פיקניק, בבִּרְכות מים, בקברי צדיקים ובתצפיות. אפילו תרמיל האוכל, המימיה והצידנית נחוצים היום פחות כי על ראש ההר, בשיפולי הדרך הנפתלת, בקרחת היער, או בחניון בשולי החורש מחכה ה"גזלן"⁽⁷⁾.

10 ילדי "דור ה-Y" נולדו למציאות שבה אפשר להגיע למקומות רחוקים בטבע גם בלי מאמץ גופני, מציאות שבה השהות בטבע אינה שונה כל כך מן הבילוי בעיר.

משנות התשעים חל שינוי אפילו בטיול השנתי המסורתי של בית הספר, והטיול נראה יותר כמו מסיבה. במקום לנסוע במשאית או באוטובוס ישן נוסעים באוטובוס ממוזג; ההליכה המתישה הוחלפה ב"סיורי התרשמות"; במקום בתרמילים משתמשים במזוודות על גלגלים ("טרולי"); הלינה בשקי שינה לאור ירח הוחלפה בלינה באכסניה נוחה; ובמקום לבשל בשטח מבילים במסעדות. הטיוול נהפך ממסע שמטרתו עיצוב התודעה הלאומית לבילוי קבוצתי או לסמינר לימודי. למעשה, גם מִמְד הלימוד נמוג – התלמידים שקועים לחלוטין במסך הטלפון הסלולרי ואינם מתעניינים במתרחש סביבם.

15 כבר באמצע שנות התשעים עלה נושא מעמדו של טיול בית הספר לדיון ציבורי. לראשונה הורים, מורים ואנשי ציבור הטילו ספק בערכו החינוכי של הטיוול, והועלתה השאלה אם הטיוול צריך להיכלל בתכנית החינוכית של בית הספר בשל הפיחות במעמדו האידאולוגי, המחלוקת הפוליטיות והסיכונים הביטחוניים. השינוי משתקף גם במעמדו של המורה בטיול. אם בעבר היה המחנך המיתולוגי גם מדרוך, המוביל את תלמידיו בנבכי השבילים של הארץ ויוצק בהם את אהבת הארץ, היום לרוב המורים אין כישורים כאלה, ומחנכים רבים רואים בטיול השנתי עונש. למעשה את רוב הטיולים מדריכים המורים לשל"ח (שדה, לאום, חברה) או מדריכים מקצועיים ולא מחנכי הכיתות.

20

* מעובד על פי אלמוג, ע' ואלמוג, ת' (21 במאי 2014). המסע הלא מפרך מתוך **דור ה-Y בישראל**, פרק 6,

באתר **אנשים** ישראל – המדריך לחברה הישראלית אוזר מ־ <http://www.peopleil.org>

(5) עוז אלמוג הוא סוציולוג והיסטוריון של החברה הישראלית.

(6) תמר אלמוג היא מומחית ללמידה ולהדרכה של צעירים.

(7) "גזלן" – בעל מזנון נייד המוכר משקאות קלים, חטיפים וממתקים, בדרך כלל במחירים מופקעים, במקומות

שהמוני בני אדם מתכנסים בהם.

25 בתי ספר רבים מעסיקים חברות טיולים והן מספקות להם אוטובוסים, מדריכים, מלווים (מאבטחים וחובשים או מגישי עזרה ראשונה), ומארגנות להם כניסות לאתרים, מקומות לינה ופעילויות חיצוניות (תקליטן, שיט, אספקת מזון ועוד). בערבים נערכת בדרך כלל פעילות חברתית כמו מסיבת ריקודים, קריוקי או משחקי חברה, שגם אותן מארגנות חברות מקצועיות. וכך נהיה לטיול אופי מסחרי ונהנתני. לנוכח התמורות שתוארו לעיל, אפשר להבין מדוע לפני כמה שנים שלח ארגון ההורים הארצי מכתב אל שרת החינוך דאז, יולי תמיר, ובו התריע שיש לבטל את הטיול השנתי. ארגון ההורים הארצי טען: "חלק לא מבוטל מטיולים אלה הוא חממה לאלימות, לחרם על ילדים ולהתעללות. מערכת החינוך נכנעת ללחץ של התלמידים וההורים שרוצים שהטיול השנתי יתקיים למרות התוצאות הקשות שיכולות להיות לו. בעבר נדרשו התלמידים לבצע מטלות לקראת הטיול. היום הם מביאים 30 רֶד־בּוּל, וּדְדֶקָה ונרגילות. הטיול השנתי הוא כבר לא מפעל חינוכי אלא חממה לאלימות. הטיולים כבר מזמן אינם מקור ללמידה אלא מקור להשתוללות, לבזבז, לאלימות, לאכילת יתר ולאין סוף מסרים שליליים המועברים לילדים".

שירלי גלסנר הדריכה מאות טיולים דרך מגוון חברות טיולים, וגם ישירות בבתי ספר. בשנת 2012 היא כתבה סיכום של התופעה (בעבודת סמינר שהוגשה לאוניברסיטה), המבוסס על ניסיונה העשיר, על ספרות מחקרית ועל ראיונות עם אנשי מפתח:

40 בשתיים-עשרה השנים שבהן אני מדריכת טיולים הזדמן לי לעבוד עם בני נוער בכל הגילים, המשותף לכולם הוא היותם בני דור ה־Y. משיחות עִמָם ומכריית און לשיחות ביניהם נוצר אצלי הרושם שכיום בני נוער (כוונתי בעיקר לבני נוער בגיל חטיבת ביניים ותיכון, בני 12 עד 18) אינם אוהבים לטייל בארץ, בעיקר בטיולים השנתיים מטעם בית הספר. הם יוצאים לטיולים מטעם בית הספר רק כי הם חייבים, וגם אז, כפי שאפשר להתרשם מרשימת השאלות המייצגות שיובאו להלן, הם נוטים 'לקטר' הרבה. כבר בתחילת המסלול הם רוצים לסיים אותו ולהגיע לאוטובוס או לאכסניה (בטיולים שמצריכים לינה). הנופים, ההסברים וההפעלות אינם מעניינים אותם כמעט, ורוב הזמן הם עסוקים בשיחות ביניהם ובהאזנה למוזיקה דרך אוזניות. האוטובוס והאכסניה המיוחלים נעשים לאטרקציה בה"א הידיעה של הטיול. הציפייה לפעילות הערב (שיש בה במקרים רבים תקליטן או פעילות אחרת כלשהי) תופסת את מקומה של ההתלהבות מנופי הארץ ומאתריה.

50 להלן מגוון מייצג של שאלות והערות של תלמידי כיתה י' מאחד התיכונים במרכז הארץ, שיצאו לטיול ברמת הגולן בהדרכת, באוקטובר 2011:

- "אוף, מתי כבר מגיעים? נמאס לי!"
- "מה אני צריך את זה?"
- "וואו, איזה יופי! שווה!"
- "המדריכה, איך האכסניה? שווה? יש טלוויזיות בחדרים?"
- "יש מספיק שקעים של חשמל בחדר? אנחנו צריכים להטעין את הפלאפונים".
- "כן, כן, ממש יפה כאן. האוטובוס קרוב?"
- "וואלה, כמה עולה לגור פה?"
- "מתי קמים בבוקר? אפשר לישון עד מאוחר?"